

СЪПРОТИВАТА СРЕЩУ ТЕОРИЯТА

Пол де Ман

Това есе поначало не беше замислено като пряка позиция по въпроса за преподаването, въпреки че бе предвидено да изпълни дидактическа и образователна роля, която обаче то тъй и не успя да осъществи. Написах го по поръчка на Комитета по проучвателната дейност (към Асоциацията по съвременна лингвистика), който пожела да го включи в един сборник, озаглавен „Въведение в научното изследване на новите езици и литератури“. Помолиха ме да напиша раздела за литературната теория. От такива есета се очаква да следват строго предначертана схема: те трябва да предоставят на читателя подбран и едновременно с това изчерпателен списък на главните тенденции и публикации в определена област, да обобщят и класифицират основните проблематични области и накрая да предложат критично становище върху решенията, които могат да се очакват в близко бъдеще. И всичко това се прави с ясното съзнание, че десет години по-късно някой ще трябва да повтори същото упражнение.

Дори с минимална проява на добросъвестност се оказва трудно да се придържам към изискванията на този проект и аз просто се опитах да обясня, колкото се може по-накратко, защо главният теоретичен интерес на литературната теория се състои в невъзможността да ѝ се даде определение. Комитетът правилно реши, че това не е благоприятен подход за постигане на педагогическите цели на сборника и поръча друга статия. Сметох това решение за общо взето оправдано, а също и интересно в своето отношение към преподаването на литература.

Разказвам тази история по две причини. Първо, за да проследя историята на първоначално поръчаната статия, което идва да покаже колко неуместно е да се опитва човек да мисли по-ретроспективно и обобщено, отколкото му се полага. Но втората причина е, че тази трудна ситуация поставя един въпрос от по-общ характер: въпроса за връзката между научното изследване (ключова дума в заглавието на сборника), теорията и преподаването на литература. Въпреки преобладаващото опростенческо схващане, обучението не е в основата си междуличностно отношение, а познавателен процес, в който азът и „другият“ се доближават един към друг само косвено, повърхностно. Достойното за уважение обучение е академично, а не личностно; разните сравнения между обучението и шоу-бизнеса или терапевтичните курсове най-често служат само като оправдание за тези, които отказват да следват истинската му цел. По принцип научното изследване трябва преди всичко да се поддава на преподаване. В областта на литературата такова едно научно изследване включва поне две взаимно допълващи се области: на историческите и филологическите факти като предпоставка за разбирането и на методите за четене или тълкуване. Втората област, която безспорно е неограничена, може да се надява да разгърне спорове и противоречия по рациона-

лен път, въпреки кризисните моменти в самата нея. В качеството си на насочено разсъждение върху възникването на метода, теорията доказва, че е напълно съвместима с обучението и човек лесно може да посочи много изтъкнати теоретици, които същевременно са и големи учени. Единствено ако се появи несъответствие между метода на тълкуване и знанието, до което той води, възниква проблем. Ако наистина в литературата има нещо, което може да доведе до несъответствие между истина и метод, между Wahrheit и Methode.(1)

Тогаво остава под въпрос съвместимостта между научното изследване и теорията; като неудобно следствие от това усложнение, понятието за „литературата като такава“, както и ясната граница между история и тълкуване, не могат да се приемат повече за предпоставени. Та нали ако един метод не съответства на „истината“, която извежда, той може да води само до заблуждение. Различни насоки, не само понастоящем, но и в цялата дълга и сложна история на литературното и езиково обучение, подсказват, че този проблем е заложен в самата литературна мисъл. Тази несигурност намира проявление във враждебността към теорията, подклаждана в името на етични и естетически стойности, както и в опитите на някои теоретици да възродят и затвърдят своята безусловна зависимост от тези ценности. Най-мощните атаки в този дух ще отрекат теорията като пречка по пътя към научното изследване, а следователно и към преподаването. Струва си да се проучи дали и защо това е така. Защото, ако то наистина е вярно, по-добре да се провалим в преподаването на нещо неподходящо, отколкото да реализираме успех в преподаването на нещо невярно.

Едно общо изявление върху литературната теория не би следвало, теоретически, да изхожда от прагматични съображения. То трябва да засегне такива въпроси като определението на литературата (що е литература?) и да се занимае с различието между литературната и нелитературната употреба на езика, а също и между литературните и несловесните форми на изкуството. След това би трябвало да се пристъпи към описателна класификация на различните видове и подвидове на литературния род и към нормативните правила, които такава класификация неизменно влече след себе си. Или пък ако човек отхвърли схоластичния в полза на феноменологичния (опитен) модел, той трябва да се захване с феноменологията на писането, четенето или и на двете, в качеството им на литературни дейности, или пък с феноменологията на литературната творба като продукт, като предметен еквивалент на една такава дейност. Независимо от това какъв подход ще се избере (възможни са още няколко теоретически оправдани изходни точки), със сигурност веднага ще изникнат значителни трудности – трудности, които се коренят толкова дълбоко, че дори простата работа по уточняването на съдържанието и *etat present*(2) на въпроса неизбежно ще стигне до задънена улица, и то не само заради твърде обширната библиография, а защото е невъзможно да се определят границите ѝ. Подобни предсказуеми трудности не са възприели много литературоведи да предпочетат теоретичната пред прагматичната насока, често постигайки значителни успехи. Но може да се докаже, че във всички случаи тези успехи зависят от възможностите на някаква система (философска, религиозна или

(1) „Истина и метод“ е заглавието на известно херменевтично съчинение от Ханс-Георг Гадамер. – Б. пр.

(2) Днешното състояние (фр.) – Б. пр.

идеологическа), която може да не е явно формулирана, но въпреки това определя априорно схващането за това какво е „литературно“, като изхожда по-скоро от предпоставките на своята система, отколкото от самата литературна вещ като такава, ако такава „вещ“ наистина съществува. Разбира се, тази последна уговорка е действителен проблем, който всъщност обобщава предвидимостта на гореспоменатите трудности: ако конкретното условие да съществува определена същност е критическо, то теорията за тази същност неизбежно остава в сферата на прагматиката. Трудната и все още недовършена история на литературната теория свидетелства, че случаят с литературата е точно такъв, и то по много по-явен начин, отколкото при други словесни явления, като например анекдоти или дори сънища. Опитът да се разглежда литературата теоретически може спокойно да се примири с факта, че ще ѝ се наложи да тръгне от емпирични разсъждения.

И така реално знаем, че през последните петнадесет-двадесет години съществува силен интерес към нещо, наречено литературна теория, и че в Съединените щати този интерес понякога съвпада с взаимстването на чужди, предимно – но не винаги – европейски влияния. Знаем също, че тази вълна от интерес сега сякаш отмира, както първоначалният ентузиазъм отстъпва място на пресищането и разочарованието. Подобни приливи и отливи са съвсем естествени, но продължават да будят интерес, тъй като именно те карат дълбините на съпротивата срещу теорията да изплуват на повърхността. Отново и отново всяко едно безпокойство се стреми да разсее това, което изглежда като заплаха, като го преувеличава или омаловажава, приписвайки му претенции за власт, която то не притежава. Ако наречем една котка „тигър“, лесно можем да си кажем, че тя не е истински тигър и да забравим за съществуването ѝ, но остава все пак въпросът защо в първия момент сме се уплашили от нея. Същата тактика действа и с обратен знак: наричаме котката „мишка“ и след това я осмиваме заради опита ѝ да се прави на много страшна. Вместо да се оставим да бъдем въввлечени във водовъртежа на една такава полемика, сякаш е по-добре да се опитаме да наречем „котка“ и да документираме, макар и накратко, съвременния вариант на съпротивата срещу теорията в нашата страна.

Преобладаващите тенденции в северноамериканската литературна критика преди шейсетте години на двадесети век безспорно не са в противоречие с теорията, ако под теория се разбира внедряването на литературния анализ и на критическата преценка в една система, състояща се от принципни концепции. Дори и най-интуитивно настроените литератори, които наблюдават повече на опита и по-малко на теорията, използват един минимум от понятия (тон, органична форма, алюзия, традиция, историческа ситуация) с малко по-общ смислов обхват. В няколко други случая интересът към теорията открито се заяви и приложи. Една масово използвана методология, повече или по-малко открито заявена, обединява такива влиятелни текстове от онази епоха като „Как да разбираме поезията“ (Брукс и Уорън), „Теория на литературата“ (Уелек и Уорън), „Поля на светлината“ (Рубен Броуър), или пък такива творби с теоретична насоченост като „Огледалото и лампата“, „Езикът като жест“ и „Словесната икона“. (3)

(3) Това са произведения на М. Х. Ейбрамс, Р. П. Блакмур и У. К. Уимсат (С. Монро, К. Бърдсли). – Б. пр.

Въпреки това никой от тези автори, с изключение може би на Кенет Бърк и, в известен смисъл, на Нортръп Фрай, не би се счел за теоретик в смисъла, който тази дума възприема след 1960 г., а и работата им не е предизвиквала толкова силна реакция, независимо дали положителна или отрицателна, колкото работата на теоретиките след тях. Несъмнено е имало спорове, а и широк спектър от различия в подходите, но все пак основната програма на литературното обучение, заедно с необходимите за него дарби и подготовка, не е била поставяна под въпрос особено сериозно. Школата на Новата критика безпроблемно се приспособява към академичните институции, при това без по никакъв начин да се налага академичните да изменят на литературния си усет. Някои от представителите им успяват да бъдат поети или романисти успоредно с академичната си кариера. Същевременно върху тях е нямало натиск и от страна на националната традиция, която макар и да не е така тиранична както в Европа, съвсем не е безсилна. Съвършеното възплъщение на Новата критика си остават личността и идеите на Т. С. Елиът – едно съчетание от оригинален талант, традиционно образование, словесно остроумие и морално кредо; тоест целият този англо-американски тип интелектуална изтънченост, който не е чак толкова потиснат, че да не отваря изглед към мрачни душевни и политически дълбини, при това без да накърнява двусмисленото външно благоприличие с присъщите му радости и съблазни. Нормативните принципи на тази литературна среда са по-скоро културни и идеологически, отколкото теоретични, насочени са по-скоро към целостта на един социален и исторически „аз“, вместо към обективната последователност, която се изисква от теорията. Културата допуска и дори защитава наличието на известна доза космополитизъм, а литературният дух в Американската академия през петдесетте години съвсем не е провинциален. Той безпроблемно оценява и усвоява плодовете на сродния му европейски дух: Курциус, Аеурбах, Кроче, Спитцър, Алонсо, Валери, а също и Ж. П. Сартр, като се изключат няколко от творбите му. Присъствието на Сартр в този списък е от значение, тъй като сочи, че преобладаващият културен код, който се опитваме да опишем, не може просто да се причисли към политическата поляризация на лявото и дясното, на академичността и неакадемичността, на Гринич Вилидж и Гамбиър, щата Охайо. Списания с политическа и като цяло неакадемична насоченост, представени най-добре от Партизън Ривю през петдесетте, всъщност не опровергават методите на Новата критика (като, разбира се, вземем предвид известни уговорки и характерни различия). Това широко, макар и отрицателно единодушие, което обединява тези крайно различни тенденции и личности се дължи на тяхната обща съпротива срещу теорията. Диагнозата произтича от състоятията и доводите, които впоследствие се окрупняват в една отявлена съпротива срещу общия враг.

Ползата от тези съображения би била меко казано смехотворна (като имаме предвид какво слабо историческо влияние имат литературните спорове на двадесети век), ако съпротивата срещу теорията не водеше и до теоретични изводи. Дори само местните тук-таме проявления на тази съпротива са достатъчно систематични, за да обезпечат тази полза.

Какво точно застрашават тези подходи към литературата, които се развиват през шестдесетте години и които сега, под различни наименования, съставят мъглявата и някак хаотична сфера на литературната теория? Тези подходи не могат

да бъдат отъждествени с един определен метод или с една страна. Дори във Франция структурализмът не е единствената тенденция, която властва на сцената, а в славянските страни той, заедно със семиологията, е неделим от предшестващите го тенденции. В Германия главните движещи сили идват от другаде – от Франкфуртската школа и от по-ортодоксално настроените марксисти, от по-късното развитие на феноменологията на Хусерл и херменевтиката на Хайдегер, като структурния анализ има само второстепенна роля. Всички тези идеи са оказали някакво влияние в Съединените щати, в повече или по-малко продуктивни комбинации с местните идеи. Само един целящ да изтъкне определена нация или личност възглед върху историята би пожелал да йерархизира това трудно за класификация развитие. Самата възможност да се създава литературна теория, която в никакъв случай не бива да се приема за дадена, се е превърнала в съзнателно обсъждан въпрос, и тези които са проникнали най-дълбоко в проблема, представяват най-противоречивите, но и най-добрите източници на информация. Сред тях определено могат да се включат някои имена, далечно свързани със структурализма, ако го формулираме в достатъчно широк смисъл, че да обхваща Сосюр, Якобсон и Барт, а така също Греймас и Алтгусер – тоест толкова широко, че да не може вече да се използва като смислен исторически термин.

Може да се каже, че литературната теория се създава когато подходът към литературния текст вече не се основава на извънезикови, тоест на исторически и естетически съображения, или ако се изразим не толкова тропаво, когато обект на обсъждане престават да бъдат смисълът или стойността и на тяхно място идват като модалности продукцията и рецепцията на смисъла и стойността, предхождащи тяхното установяване – изводът е, че това установяване е толкова проблематично, че изисква създаването на самостоятелна критическа дисциплина, която да се занимае с възможността за съществуването му и с неговия статус. Литературната история, дори когато се счита, че няма нищо общо с баналните истини на позитивисткия историзъм, си остава история на един тип разбиране, възможността, за което се приема за предпоставена. Въпросът за връзката между естетиката и смисъла е по-сложен, тъй като очевидно естетиката се занимава по-скоро с въздействието на смисъла, отколкото с неговото съдържание *per se*. Но всъщност още отпреди, а и по времето на Кант, естетиката описва проявленията на процесуалното значение и разбиране и когато предлага феноменология на изкуството и литературата (както показва името ѝ), тя е може би доста наивна, макар че с това поставя началото на днешните спорове. Естетиката е по-скоро част от една универсална философска система, отколкото определена теория. Във философската традиция на деветнадесети век, предизвикателството на Ницше срещу системата, издигната от Кант, Хегел и техните последователи, представлява един вариант на основния въпрос на философията. Ницшевата критика включва – или може би изхожда от – естетиката; същото може да се каже и за Хайдегер. Споменаването на тези многоуважавани имена на философи не е намек, че съвременното развитие на литературната теория е някакъв вторичен продукт на едни по-обширни философски размисли. В редки случаи може да съществува пряка връзка между философията и литературната теория. Все пак по-често съвременната литературна теория представлява относително самостоятелна версия на въпросите, които се появяват в различен контекст във философията, макар и не неп-

ременно в по-ясна и строга форма. Философията в Англия, а също и в континентална Европа, не е толкова независима от традициите на мислене, колкото понякога се опитва да се представи, и важното – макар и не господстващо – място на естетиката сред основните елементи на системата е съставна част от тази система. Следователно не е учудващ фактът, че съвременната литературна теория се заражда извън философията, и понякога в съзнателна съпротива срещу тежестта на философската традиция. Литературната теория вече спокойно може да се е превърнала в основен проблем за философията, но не може да бъде погълната от нея както на практика, така и на теория. Тя съдържа един неизбежно прагматичен аспект, който отслабва силата ѝ като теория, но същевременно внася и подмолен елемент на непредсказуемост, който я превръща в нещо като универсален знак-заместител в сериозната игра на теоретичните дисциплини.

Настъплението на теорията – на това разцепление, което сега толкова често се осъжда и което разграничава теорията от литературната история и критика – идва с въвеждането на езиковедска терминология в метаезика около литературата. Под езиковедска терминология се разбира такава терминология, която посочва означавашото преди да бъде посочено означеното и взема предвид, в разсъжденията си върху света, обозначителната функция на езика или, по-конкретно, която счита обозначението за функция на езика, а не непременно за интуиция. Интуицията предполага възприятие, съзнание, опит и веднага ни отвежда към света на логиката, на разума и на всичко свързано с него, където естетиката заема видно място. Предположението, че може да има наука за езика, която да не бъде непременно логика, довежда до развитието на терминология, която не е непременно естетическа. Съвременната литературна теория добива самостоятелност чрез такива явления като прилагането на лингвистиката на Сосюр към литературни текстове.

Ако се обърнем назад към историята, родството между структурната лингвистика и литературните текстове ще се окаже не толкова очевидна, колкото може би ни се струва сега. Пърс, Сосюр, Сапир и Блумфилд в началото въобще не са се занимавали с литература, а с научните основи на лингвистиката. Но интересът на филолози като Роман Якобсон или на литературни критици като Ролан Барт към семиологията разкрива естественото влечение на литературата към една теория на езиковите знаци. Считайки езика по-скоро за система от знаци и означения, отколкото за установена схема от значения, ние изместваме и дори отстраняваме традиционната граница между литературните и евентуалните нелитературни употреби на езика и така освобождаваме материала за изследване от дълготрайния товар на текстовата канонизация. Резултатите от тази среща между семиологията и литературата надминават значително постиженията на много други теоретични модели – филологически, психологически или класическо епистемологични – които литературоведите са изпробвали преди в новите търсения на такива модели. Податливостта на литературния текст към семиотичен анализ се вижда в следното: докато другите методи се оказват неспособни да стигнат по-далеч от наблюдения, които биха могли да се предадат с езика на общата култура, семиотичният анализ разкрива такива закономерности, които могат да се опишат само от гледна точка на техните собствени, типично езикови особености. Лингвистичните изследвания на семиологията и на литературата очевидно имат нещо общо, което им е присъщо и което само общата им перспектива може да

долови. Определението на това общо нещо, наричано често „литературност“, е днес обект на литературната теория.

И все пак литературността често се разбира погрешно – с което се предизвиква голяма част от объркването в съвременната полемика. Например често се приема, че литературността е синоним или друга форма на естетическия отклик. Успоредно с „литературност“ се употребяват термини като стил и стилистика, форма или дори „поезия“ (както в „поезия на граматиката“) – всички те със силен естетически уклон – и така се насърчава объркването дори сред тези, които първи пускат този термин в обръщение. Така в едно свое есе, красноречиво и с право посветено на Роман Якобсон, Ролан Барт убедително говори за стремежа на писателя към съвършено съответствие между звуковите качества на думата и нейната обозначителна функция. „Бихме искали да подчертаем и кратилизма(4) на името (и на знака) у Пруст... Пруст счита връзката между означаващото и означаемото за мотивирана, като едното копира другото и пресъздава в материалната си форма същността на предмета (а не самия предмет)... Този реализъм (в схоластичния смисъл на думата)(5), според който имената са копия на идеите, е възприел радикална форма при Пруст. Но човек може с право да се запита дали това не присъства повече, или по-малко съзнателно във всичко написано и дали е възможно да си писател, без да вярваш по някакъв начин в естествената връзка между имената и същностите. Така поетическата функция, в най-широк смисъл, следва да се определи като кратилов тип съзнание на знака, а писателят – като проводник на този житейски мит, който търси в езика имитация на идеята, и който мисли за знаците като за мотивирани знаци, противно на това какво проповядва лингвистичната наука...„Дотолкова, доколкото кратилизмът приема, че съществува съответствие между феноменните аспекти на езика, като например звука, и неговата обозначителна функция под формата на обозначено, той е естетически насочено схващане; дори бихме могли с пълно право да считаме естетическата теория, включително и най-систематичната ѝ формулировка у Хегел, за пълно разгръщане на същия модел, разновидност на който е именно кратиловото виждане за езика. Малко загадъчната препратка на Хегел към Платон в „Естетиката“ може спокойно да се тълкува в този смисъл. Барт и Якобсон на пръв поглед често ни приканват към един чисто естетически прочит, но въпреки това една част от твърдението им тегне в обратна посока. Защото съответствието между звук и смисъл, възхвалявано от Барт у Пруст и, както Жерар Жонет недвусмислено показва(6), по-късно развенчано от самия Пруст като примамливо изкушение за заблудени умове, е също счетено тук за обикновен ефект, който езикът може спокойно да произведе, но който не носи никаква съществена връзка, по аналогия или по силата на някакво онтологично заложено подражание, с каквото и да било във от този определен ефект. На нивото на означаващото е в сила една по-скоро риторична, отколкото естетическа функция на езика, една позната тропа (парономазия), която не съдържа никакво отговорно твърдение относно природата на света – въпреки силните ѝ заложби да създава обратната илюзия. Феноменният характер на означаващото, в качеството

(4) Идеята, че съществува екзистенциална, а не просто договорена връзка между думите и нещата, към които те се отнасят, се обсъжда в диалога на Платон „Кратил“. – Бел. прев.

(5) Т.е. в смисъл на „предметност“, „определяване“ – Бел. прев.

(6) „Pronst et le langage indirect“. –In: Figures II (Paris: Senil, 1969). – Бел. авт.

му на звук, е безспорно свързан със съответствието между името и именуваната вещь, но самата връзка между думата и вещицата не е присъща, а договорена.

Това в голяма степен освобождава езика от обозначителни ограничения, но го прави и твърде подозрителен и изменчив от познавателна гледна точка, тъй като вече не може да се твърди, че употребата му се определя от съображения за истина и лъжа, добро и зло, красотата и грозотата, радост и болка. В случаите, когато този самостоятелен потенциал на езика може да се разкрие чрез анализ, ние имаме работа с литературността, а и всъщност с литературата като място, където това негативно познание относно ненадежността на езиковия израз излиза на показ. Последвалата актуализация (foregrounding) на материалната или феноменална страна на обозначаващото създава силна илюзия за естетическа съблазън в самия момент, когато действителната естетическа функция е, в най-добрия случай, временно преустановена. Неизбежно е семиологията или методите с подобна ориентация да се считат за формалистични в смисъл, че стойността им се контролира по-скоро от естетиката, отколкото от семантиката, но неизбежността на едно такова тълкуване не го прави по-малко странно. В литературата естетическите категории не се утвърждават, а се изправят от съдържание. Едно от следствията оттук е, че докато по традиция сме свикнали да четем литературата, както възприемаме пластичните изкуства и музиката, то сега се налага да признаем необходимостта от един извънсетивен, езиков елемент в живописата и музиката, и да се научим да *четем* картините, вместо да си *представяме* смисъла.

Ако литературността не е естетическо, то тя не е и миметично (подражателно) качество. Подражанието се превръща в обикновена тропа, досущ като другите, при която езикът си избира да имитира някакъв неезиков обект, точно както параномазията „имитира“ звука, без да претендира, че има идентичност (или без да размишлява върху разликата) между езиковите и неезиковите елементи. Най-подвеждащият подход към литературността, който е и най-често споменаваното възражение срещу литературната теория, я представя като чисто буквоядство, като отрицание на принципа на реалността в името на някакви пълни измислици, и то по причини, обявени за срамни от етично и политическо гледище. Тези нападки изразяват по-скоро угнетеността на нападателите, отколкото вината на обвиняемия. Като допускаме необходимостта от една нефеноменна лингвистика, ние освобождаваме литературното слово от наивното противопоставяне между измислица и реалност, което пък само по себе си произхожда от безкритичното схващане за изкуството като подражание. В семиологията и в други теории с езикова насоченост, обозначителната функция на езика не се отрича – съвсем не. Това, което се оспорва, е нейната надеждност като модел за природонаучно (или феноменно) познание. Литературата е измислица не защото по някакъв начин отказва да признае „реалността“, а защото въобще не е приорно ясно, че езикът действа в съответствие с принципите на феноменния свят, или поне според *подобни* на тях принципи. Следователно няма априорна сигурност, че литературата е надежден източник за каквото и да било, освен за собствения си език.

Би било неуместно например да объркаме материалната природа на означаващото с материалната природа на това, което то обозначава. Това може да изг-

лежда напълно очевидно, що се отнася до светлината и звука, но не е толкова явно при по-общите явления на пространството, времето и особено на *аза*; никой нормален човек не би се опитвал да отлежда грозде на светлината на думата „ден“, но за всеки е трудно да изолира миналия и бъдещия си опит от пространствените и времеви модели, които принадлежат не на света, а на повествованията. Това не означава, че повествованията не са част от реалния свят; напротив, тяхното влияние върху света може да се окаже доста по-силно, отколкото би ни се харесало. Така наречената от нас идеология е именно объркването на езиковата и природната реалност, на означаването със самото явление. Следователно лингвистиката на литературността повече от всеки друг познавателен модел, включително и икономиката, е мощно и необходимо средство за изобличаване на идеологическите изопачения, а също и определящ фактор при обяснението на тяхната поява. Тези, които укоряват литературната теория, че е сляпа за социалната и историческата (тоест за идеологическата) реалност, просто заявяват страха си да не би техните собствени идеологически мистификации да бъдат изложени на показ чрез същото това средство, което се опитват да злепоставят. Накратко, те не са успели да вникнат добре в „Немската идеология“ на Маркс.

В тези общо взето набързо споменати аргументи, които са развити по-мащабно и убедително у други автори, започваме да улавяме някои от отговорите на първоначалния въпрос: какво толкова заплашително има в литературната теория, че да предизвиква такъв силен отпор и атаки? Тя внася смут в познатите идеологии, като разкрива техните механизми на действие. Тя застава срещу една силна философска традиция, от която естетиката е важна част. Тя разстройва установения литературен канон и заличава границите между литературното и нелитературното слово. Косвено, тя може да разкрие и връзките между идеологиите и философията. Всичко това е напълно достатъчна причина за подозрение, но пък не е задоволителен отговор на въпроса, тъй като дотук напрежението между съвременната литературна теория и традиционната литературна наука изглежда като обикновено историческо противоречие между два начина на мислене, които държат микрофона по едно и също време. Ако противоречието е само историческо, в буквалния смисъл на думата, то е от ограничен теоретичен интерес, мимолетна буря в безоблачния интелектуален свят. Всъщност аргументите, които удостоверяват легитимността на литературната теория са толкова убедителни, че изглежда ненужно въобще да се обръща внимание на този конфликт. Наистина, никое от непрекъснато повтаряните възражения – винаги зле обосновани или пък базирани върху грубо неразбиране на термини като подражание (*mimesis*), измислица, реалност, идеология, обозначаване и съответно уместност – не може да се счита за истински интересно от риторическа гледна точка.

Все пак, възможно е самото развитие на литературната теория да е предопределено от усложнения, заложили в собствените ѝ цели и подронващи авторитета ѝ като научна дисциплина. Съпротивата може да се окаже вградена в словото ѝ по начин, който би бил немислим при естествените науки и недопустим при социалните. С други думи, възможно е спорът, систематичното неразбиране и злепоставяне, безпочвените, но упорити възражения, да са изместени симптомно на една съпротива, заложила в самото теоретично начинание. Твърдението, че това е достатъчна причина да обърнем гръб на литературната теория, би било като да

се отрече анатомията, понеже не е успяла да намери лек срещу смъртта. Истинският си спор литературата води не със своите противници, а по-скоро със собствените си методологически предпоставки и възможности. Вместо да задаваме въпроса защо литературната теория е толкова застрашителна, по-добре да попитаме защо ѝ е толкова трудно да си върши работата и защо така лесно изпада или в определени и самозащитни речи, или пък в стремеж да свръхкомпенсира програмната си захласната утопичност. Тази несигурност по отношение на собствената цел налага нуждата от самоанализ в случай, че искаме да разберем смущението, съпътстващото еретиците, дори когато привидно са обзети от спокойна методологична самоувереност. И ако тези трудности са действително неделима част от проблема, то те би трябвало да са до известна степен извънисторически, във времеви смисъл на думата. Формата, под която те се срещат днес на литературната ни сцена – като съпротива срещу въвеждането на лингвистична терминология в естетическото и литературно-историческото слово – е само един вариант на въпроса, който не може да бъде сведен до някоя конкретна историческа ситуация и да бъде наречен модернистичен, постмодернистичен, посткласически или романтически (дори не в смисъла, който влага Хегел), въпреки че яростният начин, по който ни се натрапва под маската на историческата периодизация, определено е част от проблематичната му природа. Такива трудности винаги могат да се разчетат в литературно-теоретическия текст, независимо от кой исторически момент е взет. Едно от основните постижения на съвременните литературни течения е това, че са успели донякъде да ни възвърнат съзнанието за този факт. Класическата, средновековната и ренесансовата литературна теория напоследък често се тълкуват по начин, който достатъчно добре си дава сметка какво прави и затова не желае да се нарича „модернистки“.

И така, връщаме се към първоначалния въпрос си се заемаме да разширим дискусията дотолкова, че да впишем полемиката вътре във въпроса, вместо да я използваме, за да разрешим. Съпротивата срещу теорията е съпротива срещу употребата на език за езика. Следователно това е съпротива срещу самия език, или срещу възможността езикът да съдържа фактори или функции, които не могат да се сведат до интуицията. Но ние сякаш твърде лесно приемаме, че когато споменаваме нещо като „език“, всъщност знаем за какво говорим – въпреки че едва ли в езика има дума толкова свръхопределяна, себеубягваща, изопачена и изопачаваща, колкото думата „език“. Дори ако предпочетем да я обсъждаме на безопасно разстояние от каквото и да било теоретичен модел, в прагматичната история на „езика“ (не като понятие, а дидактическо задание, което никое човешко същество не може да отминне), ние скоро ще се окажем лице в лице с теоретически загадки. Най-познатият и общ теоретичен модел, класическият *тривиум*(7), който счита науката за езика за съставена от граматика, риторика и логика (или диалектика), и представляваща всъщност набор от неразрешени противоречия, достатъчно силни да породят една безкрайна история на неспирни противоречия, в която съвременната литературна теория, дори когато е най-самоуверена, е само един пореден епизод. Трудностите се простират от вътрешните от-

(7) Тривиумът (граматиката, риториката и диалектиката) и квадравиумът (аритметиката, музиката, геометрията и астрономията) представляват седемте свободни изкуства, които са фундаментът на учеността през Средновековието. – Б. пр.

лики между трите съставни части до границата между полето на езика и познанието за света като цяло, до връзката между тривиума и квадравиума, който обхваща неезиковите науки за броя (аритметика), пространството (геометрия), движението (астрономия) и времето (музика). В историята на философията тази връзка, по традиция, а и по същество, се е осъществявала по пътя на логиката – областта, в която точността на словото за езика може да се мери с точността на математическото слово за света. Например епистемологията през седемнадесети век – период, в който връзката между философията и математиката, е особено близка – прокара езика на това, което нарича геометрия (*mos geometrion*) и този език всъщност обхваща хомогенната връзка между пространство, време и брой, като единствен образец на обща свързаност и икономия. Да се мисли *more geometrico* (8) се счита за „почти единствения безпогрешен път за разсъждение, тъй като единствено той се придържа към верния метод, като всички други, по силата на една естествена необходимост, са изпаднали в объркване, което само геометрично мислещият ум може да съзри.“(9)

Това е ясен пример за взаимовръзка между една наука за света на явленията (феноменния свят) и една наука за езика, под формата на дефиниционна логика – която е предпоставка за правилно аксиоматично-дедуктивно, синтетично разсъждение. Тази възможност за отворена граница между логиката и математиката има своя собствена сложна и спорна история, а също и свои съвременни варианти на базата на една по-различна логика и една по-различна математика. Това, което има значение за настоящата дискуссия е, че изразяването на езиковите науки чрез математическите пресъздава един особено примамлив вариант на приемственост между една логикоподобна теория за езика и познанието за света на явленията, към който математиката отваря път. В тази система мястото на естетиката е предопределено, и това е съвсем в реда на нещата, стига, разбира се, да не се оспорва първостепенната позиция на логиката в модела на тривиума. Така, дори ако човек приеме, заради самия спор и в противоречие с доста исторически факти, че връзката между логиката и естествените науки е осигурена, все пак остава открит въпросът за връзката между граматиката, риториката и логиката в рамките на самия тривиум. И тук е точката, в която литературността – употребата на езика, която изтъква риторичната над граматическата и логическата функции – се намесва като решаващ, макар и подмолен елемент, елемент, внасящ смут във вътрешното равновесие на модела под различни форми и по различни начини, а следователно – и в своето продължение навън към извънсловесния свят.

Изглежда, че логиката и граматиката имат съвсем естествено родство помежду си и, в традицията на картезианската лингвистика, граматиките от школата на Пор-Роаял (10) почти безпрепятствено са успявали да бъдат и логици. Същата тенденция се запазила и днес в различни методи и терминологии, които въпреки всичко запазват тази ориентация към общата за логиката и науката универсалност. В отговор на възраженията срещу общия характер на семиотичния про-

(8) По геометричен начин, съгласно геометричния порядък (лат). – Б. пр.

(9) *Blaise Pascal. De l'esprit geometrique et de l'art de persuader.* – In: *Oeuvres completes.* L. Latuma, ed. (Paris: Seni, 1963), p. 349 ff. – Б. а.

(10) Пор Роаял е бил средище на янсенистката религиозна общност през XVII век във Франция, където Блез Паскал се оттегля след 1654 г. – Б. пр.

ект в полза на особеностите на отделни текстове, А. Ж. Греймас оспорва правото да се използва авторитетът на думата „граматика“ в описанието на прочит, който не търси универсалното. Тези, които се съмняват в семиотичния метод, пише той, „предлагат необходимостта да се съставя граматика за всеки отделен текст. Но същността (le *propre*) на граматиката е нейната способност да се прилага за голям брой текстове, а метафоричната употреба на термина не успява да скрие факта, че така всъщност захвърляме семиотичния проект“ (11). Няма съмнение, че това което тук предпазливо е наречено „голям брой“, загатва за надеждата, че поне в бъдеще моделът ще бъде приложим към пораждането на всички текстове. Отново казвам, че целта ни сега не е да отсъждаме дали този методологичен оптимизъм е оправдан, а прост да предложим един пример за упоритата симбиоза между граматика и логика. Ясно е, че както за Греймас, така и за цялата традиция, към която той принадлежи, граматическата и логическата функции на езика са съизмерими. Граматиката е изотоп на логиката.

Оттук следва, че докато теориите за език, в това число и литературната, се основават на граматиката, така нареченият основен принцип на всички когнитивни и естетически лингвистични системи остава незастрашен. Граматиката е в служба на логиката, която от своя страна дава път към знанието за света. Изучаването на граматиката, първа сред *artes liberales* (12), е необходима предпоставка за научното и хуманитарното познание. Доколкото литературната теория не засяга този принцип, в нея няма нищо застрашително. Връзката между теорията и явленията се затвърждава и съхранява в самата система. Проблемите изникват едва когато вече е невъзможно да се пренебрегне епистемологичния натиск на риторическото измерение на словото, тоест когато вече е невъзможно да го считаме за просто допълнение, за украшение към семантическата функция.

Несигурната връзка между граматика и риторика (в противовес на тази между граматика и логика) е очевидна, в историята на атривиума, в несигурното положение на фигурите на речта, на тропите – този езиков компонент, който застъпва и двете страни на спорната граница. В миналото тропите са се изучавали като част от граматиката, но са се считали също и за семантични носители на специфичната функция (или художествен ефект), която риториката изпълнявала като убеждение и като смисъл. Тропите, за разлика от граматиката, принадлежат основна на езика. Те са текстообразуващи величини, които не са непременно имитация на извънезиков обект, докато граматиката по дефиниция е способна на извънезикови обобщения. Скритото напрежение между риториката и граматиката се проявява в проблема с прочита – този процес, който неизбежно носи белезите и на двете. Излиза, че съпротивата срещу теорията е всъщност съпротива срещу прочита – съпротива може би най-ефективна в съвременните методологии, които наричат себе си теории на прочита, а същевременно заобикалят целта, която са си посочили.

Какво имаме предвид, когато твърдим, че изучаването на литературни текстове е по необходимост, основано върху прочитния акт или когато казваме, че този акт систематично се отбягва? Определено имаме предвид нещо повече от тавто-

(11) A. Greimas. *Du Sens* (Paris: Edition du Seuil, 1970), p. 13. – Б. пр.

(12) Свободни изкуства (лат.) – Б. пр.

логията, че човек трябва да е прочел поне някои части от текста, колкото и малки да са те (или да е прочел някои части, колкото и малки да са те, от друг текст, написан върху първия), за да може да направи някакво изказване върху този текст. Въпреки че е толкова позната, критиката доста рядко се сочи за пример. Нужни са поне две неща, за да се подчертае съвсем не чак толкова очевидната необходимост от прочита. Преди всичко, това означава, че литературата не е ясно послание, в което е твърдо установена разликата между посланието и средството за комуникация. Второ, и тук е по-сериозният проблем, граматическото декодиране на текста оставя място за известна неопределеност, която би трябвало да се разреши, но не може, чрез средствата на граматиката, колкото и пространно да се схващат те. Разширяването на понятието „граматика“ дотам че да включва парафигуративни измерения е всъщност най-забележителния и спорен подход на съвременната семиология, особено при изучаването на синтагматични и повествователни структури. Кодирането на контекстуални елементи отвъд синтактичните граници на изречението води до систематично изследване на метафрастичните (13) измерения и значително усъвършенства и разширява познанието за текстовите кодове. Също толкова ясно е обаче, че това развитие е винаги стратегически насочено към заместването на риторическите фигури с граматични кодове. Тази тенденция да се замества риторическата с граматическа терминология (например да се говори за хипотаксис при описанието на анаморфни и метонимични тропи) е част от една ясна програма: програма, чийто замисъл заслужава пълно възхищение, тъй като цели да овладее и поясни смисъла. Да се замести модела на херменевтиката с този на семиотиката, а интерпретацията – с декодирането, би представлявало значителен прогрес, като се има предвид стъпващата историческа нестабилност на текстуалните значения (включително разбира се, и на каноничните текстове). Голяма част от несигурността, свързана с „прочита“, би била отстранена по този начин.

Все пак може да се възрази, че граматическото декодиране, колкото и да е усъвършенствано, не може да претендира, че прониква до решаващите фигуративни измерения на даден текст. Във всички текстове има елементи, които в никакъв случай не са извънграматични, но пък чиято семантична функция не може да се определи чрез граматиката – нито самостоятелно, нито в контекст. Дали да тълкуваме родителния падеж в заглавието на недовършения опус на Кийтс „Падението на Хиперион“ като „Хиперионовото падение“ – познатата история затова как старата сила отстъпва победена пред новата, същата история, от която Кийтс наистина тръгва, но от която се отдалечава все повече и повече; или като „Хиперион пада“ – по-малко обособеното, но по-тревожно пресъздаване на действителния процес на падението, без значение къде са началото и краят му или кой точно пропада? Тази история действително е разказана в по-късното и недовършено произведение „Падението на Хиперион“, но тя се отнася за герой, който прилича повече на Аполон, отколкото на Хиперион, същият Аполон, който в първата версия (наречена „Хиперион“), би трябвало да се изправя в триумфа си, а не да пропада, ако Кийтс не беше решил, без видима причина, да прекъсне историята на Аполоновия триумф. Дали заглавието ни казва, че Хиперион е пад-

(13) Метафраза означава превод от един език на друг или от една форма в друга. – Б. пр.

нал, а Аполон не, или че Аполон и Хиперион (а и Кийтс, който на места трудно се разграничава от Аполон) могат да си разменят местата, тъй като всички те са в неизменно и постоянно падение? И двата прочита са граматически и правилни, но е невъзможно да се реши от контекста (удостоверяващото повествование) кой вариант е верният. Повествователният контекст благоприятства както и двата, така и нито един от тях и човек се изкушава да предположи, че не способността на Кийтс да завърши който и да е от двата варианта демонстрира колко му е невъзможно (също и за нас) да разчете собственото си заглавие. Така думата „Хиперион“ в заглавието „Падението на Хиперион“ може да се тълкува фигуративно или, ако човек пожелае, интертекстуално, тоест не в отношение с историческия и митологичен герой, а със заглавието на по-ранния текст на Кийтс („Хиперион“). Но дали в такъв случай разказваме историята на провала на първия текст като история на успеха на втория – Падението на „Хиперион“ като Триумфът на „Падението на Хиперион“? Привидно това е така, но не съвсем, тъй като вторият текст също не е завършен. А дали разказваме историята затова как всички текстове винаги пропадат като текстове? Привидно да, но отново не съвсем, тъй като историята на провала на първия вариант, разказана във втория, се отнася само за първия и нямаме право да я тълкуваме също като „падение“ на „Падението на Хиперион“. Тази неустановеност обхваща фигуративния или буквален статут както на собственото име Хиперион, така и на самата дума „падение“, така че става дума за фигуративност, а не за граматика. В „Хиперионовото падение“ думата „падение“ е определено фигуративна – тя пресъздава падението и ние, като читатели, тълкуваме това падение, оставяйки непоклатимо по местата си. Но в „Хиперион пада“ случаят не е толкова ясен, понеже, ако Хиперион може да бъде също и Аполон, а Аполон да бъде Кийтс, тогава той може да бъде и самите нас, и неговото фигуративно (или символично) падение става също и наше в буквалния смисъл на думата. Самата разлика между двата прочита е структурирана като тропа. Има и голямо значение как ще разбираме заглавието, не само като упражнение по семантика, но и във връзка с това, което текстът действително прави с нас. Изправени пред неизбежната необходимост да вземем решение, никакъв граматичен или логически анализ не може да ни изведе от безизходицата. Също както се е наложило Кийтс да прекъсне своето повествование, така и читателят трябва да прекъсне процеса на разбиране в самия момент, в който е по-пряко обвързан и привлечен от текста. Едва ли тази „ужасна симетрия“ (14) между авторовата безизходица и тази на читателя може да донесе някакво утешение, тъй като в този момент симетрията вече не е формална, а действителна клопка, а въпросът вече не е „просто“ теоретичен.

Това разпадане на теорията, този смут в стабилното познавателно поле, което се простира от граматиката до логиката и оттам до цялата наука за човека и света на явленията, може на свой ред да се превърне в теоретичен проект за един риторичен анализ, способен евентуално да разкрие колко неуместен е граматическият модел на не-прочита. Риториката, в своята активно негативна позиция спрямо граматиката и логиката, със сигурност отнема претенциите на тривиума (и оттам на езика), че е стабилна познаваема структура. Съпротивата срещу теорията

(14) Цитат от стихотворението „Тидърът“ на Уилям Блейк. – Б. пр.

представлява съпротива срещу риторическото и образно измерение на езика – едно измерение, което е може би по-явно изтъкнато в литературата (в най-общ смисъл), отколкото в други словесни проявления, или, ако бъдем малко по-ясни, което може да се открие във всяко словесно явление, когато то се разглежда като текст. Тъй като граматиката, а също и образността са неделима част от прочита, то следва, че прочитът е негативен процес, в който граматическото познание през цялото време се разпада и се измества от риторическото. Моделът на тривиума съдържа в себе си псевдо-диалектиката на собственото си разпадане и неговата история разказва историята на тази диалектика.

Това заключение позволява едно по-систематично описание на съвременното състояние на теорията. Това състояние се характеризира с все по-голямо внимание към прочита като теоретичен проблем или, както понякога грешно се формулират нещата, с все по-голямо внимание към възприемането вместо към създаването на текстовете. Точно в тази област се извършил най-плодотворен обмен между писатели и списания от различни държави и се е разгърнал най-интересният диалог между литературната теория и други дисциплини сред изкуствата, лингвистиката, философията и обществените науки. Един точен *репортаж* за съвременното състояние на литературната теория в Съединените щати би трябвало да изтъкне вниманието към прочита, още повече че тази тенденция присъства още в традицията на Новата критика от четиридесетте и петдесетте години. Сега методите са технически по-съвършени, но съвременният интерес към литературната поезика се корени в традицията на тясната връзка с проблемите на прочита. И тъй като схемите, които се използват вече определено не са *просто* съзнателни и съсредоточени върху един познаваем „аз“, нито са *просто* обясними с твърдението, че текстът е единствен и неповторим, предобразен и абсолютен, то би следвало, че това изтъкване на прочита трябва да доведе до преоткриване на теоретическите трудности, свързани с риториката. Случаят е точно такъв до известна степен, но не напълно. Може би най-поучителната страна на съвременната теория усъвършенстването на средствата, чрез които заплахата, заложена в риторическия анализ, може да се избегне в самия момент, в който успехът, постигнат с тези средства, стига толкова далеч, че риторическите препятствия пред разбирането не могат вече да се превеждат погрешно с езика на тематични феноменни баналности. Съпротивата срещу теорията, която, както видяхме представлява съпротива срещу прочита, се проявява в своята най-строга теоретически сложна форма сред теоретиците на прочита, които властват на съвременната литературна сцена. Би било сравнително лесно, но твърде дълга работа, ако искаме да окажем, че всичко това е вярно, що се отнася до теоретиците на прочита, които като Греймас, или, на по-прецизно равнище, като Рифатер, или по съвсем различен начин, като Х. Р. Яус, или Волфганг Изер – всеки от които е оказал безспорно, но някак мъгляво влияние върху литературната теория у нас – се ангажират с използването на граматически схеми, или, както е в случая с *Reseption-sasthetik*; на традиционни тълкувателни модели, които изключват проблема за прочита и съответно остават безкритично сведени до една литературна теория изхождаща от естетиката. Това би било лесно да се докаже, ако читателят вече си дава сметка за риторическите измерения на текста и ако е склонен да приеме това, което неизбежно ще забележи, той няма да пропусне да открие примери в

текста, които не могат да се ограничат в рамките на граматиката или на някакъв исторически обусловен смисъл. Проблемът може да стане много заплетен поради всеобщото нежелание да се признае очевидното. Но доказателството би било прекалено дълго, тъй като трябва да включва текстуален анализ, който не може да избегне известна сложност, може накратко да се изложи граматическата неопределеност на едно такова заглавие, като „Падението на Хиперион“, но ако искаме да съпоставим тази нерешима загадка с критичното възприемане и прочит на текста на Кийтс, ще имаме нужда от повече място.

Доказателството е по-трудно (макар и не така затормозяващо, може би) в случая с тези теоретици на прочита, които избягват риториката по друг начин. Напоследък ставаме свидетели на силен интерес към определени езикови елементи чиято функция не само не разчита по никакъв начин на феноменализма, но не зависи и от познавателната способност, и по този начин изключва, или поне отлага, разглеждането на тропите, идеологиите и т.нар. в един прочит, който би бил преди всичко перформативен. В някои случаи се въвежда повторно връзката между перформативността, граматиката, логиката и стабилното референциално значение, и тогава теориите (както е в случая на Оуман) не се различават по същество от теориите на заклетите граматични или семиотици. Но най-проницателните привърженици на речевата теория на прочита успяват да избягнат този рецидив и с право настояват за необходимостта да се запази действителната перформативност на речевия акт, който е по-скоро договорен, отколкото познавателен, без да се разглеждат неговите причини и следствия – или както самите те се изразяват, да изолират илокутивната сила от перлокутивната функция. Риториката, разбирана като убеждаване, е насилствено прогонена (като Кориолан) от перформативния момент и заточена в емоционалната перлокутивна сфера. В едно свое майсторско есе Станли Фиш убедително подчертава това.(15)

Това, което буди подозрение е, че горното заключение свежда убеждаването, което е наистина неделима част от риториката, до чистата емоция и воля, без да допуска други начини на убеждение, не по-малко риторически и не по-малко действени в литературния текст, които обаче действат чрез *доказателство*, вместо чрез съблазън. Така опразването на риториката от нейния епистемологичен смисъл става възможно единствено посредством пренебрегването на тропологичните ѝ образни функции. Сякаш, нека се върнем за момент към модела на тривиума, риториката би могла да се изолира от общността, която граматиката и логиката споделят, и да се счете за подчинена на силата да се създават илюзии. Приравняването на риториката към психологията, вместо към епистемологията, разкрива мрачната перспектива на прагматичната баналност, която става още по-мрачна, ако се сравни с колорита на перформативния анализ. Речевите теории на прочита всъщност преповтарят, по един доста по-ефикасен начин, граматизацията на тривиума за сметка на риториката. Тъй като описанието на перформативността е всъщност по-близка, но и по-подривна. Тази връзка не може да се схване вярно и чрез споменаването на някаква, така наречена „творческа“ стра-

(15) Stanley Fish. „How to Do Things? – W: Austen and Searle: Speech act theory and Literary Criticism: MLN-91 (1976) – see esp. p.1008. – Б. ред.

на на перформативността, понятие, с което Фиш правилно се заема. Перформативната сила на езика може да се нарече позиционална, нещо значително по-различно от договорена, а също и от „творчески“ съзидателна. Речевите теории на прочита стигат в прочита си само дотам, докдето подготвят път за риторическия прочит, който самите те избягват.

Но същото важни дори и за „истинския“ риторически прочит, който стои настрана от всяка възможна неоправдана феноменализация или от всяко неоправдано граматическо или перформативно кодиране на текста – нещо не непременно невъзможно, което целите и методите на литературната теория трябва да се стремят да постигнат. Такъв вид прочит би се явил като истински методологически разрив за драматическото построение и в своето систематично разграждане на тривиума, би бил теоретически устойчив, а също и ефективен. Технически правилните риторически прочити могат да бъдат отегчителни, еднообразни, предсказуеми, неприятни, но те са непровержими. Те са също тотализиращи (и потенциално тоталитарни); тъй като структурите и функциите, които те разкриват, не водят до познаването на някаква същност (като езика), а представляват един ненадежден процес на създаване на знание, който причинява всички същности, включително и на езиковите, да се превърнат в слово. Те представляват всъщност универсални, системно неизправни методи на невъзможността на езика да служи за модел. Те са, винаги на теория, най-гъвкавият теоретичен и диалектически модел, който стои след всички други; те могат с право да претендират, че съдържат в своите собствени несъвършени същности всички останали несъвършени модели на съотносително, семиологично, граматическо, перформативно, логическо или каквото и да било друго избягване на прочита. Те са и не са теория в едно и също време, те са универсалната теория на невъзможността за съществуването на теория. Все пак, доколкото те са теория, т.е. подлежат на преподаване, обобщаване и се поддават на систематизация, риторическите прочити, заедно с останалите, продължават да избягват и да се съпротивляват на прочита, който защитават. Нищо не може да преодолее съпротивата срещу теорията, тъй като тази съпротива е същността на теорията. Колкото по-възвишени са моделите и колкото са по-добри методите на литературната теория, толкова по-малко възможна става тя. Все пак няма опасност литературната теория да западне, тя не може да не процъфтява и колкото по-голяма е съпротивата срещу нея, толкова повече тя процъфтява, тъй като езикът, на който говори, е езикът на самосъпротивата. Остава неразрешимият въпрос дали това процъфтяване е триумф или падение.

Превод от английски: *Радка Маргаритова*